

Juval Noa Harari

HOMO DEUS

Kratka istorija
sutrašnjice

Prevela
Tatjana Bižić

■ Laguna ■

Naslov originala

Yuval Noah Harari
HOMO DEUS

Copyright ©2015 by Yuval Noah Harari
Serbian translation copyright © 2018 by Laguna
publishing house
ALL RIGHTS RESERVED.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

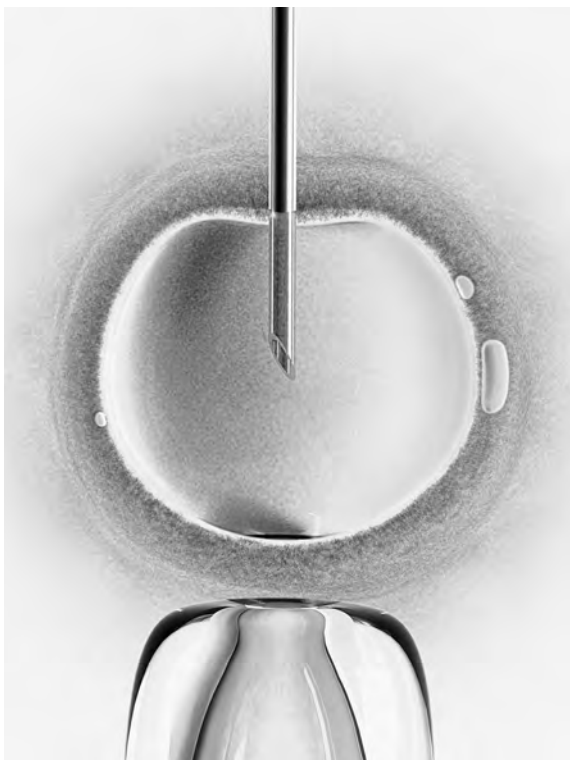
© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Mom učitelju S. N. Goenki (1924–2013),
koga me je s ljubavlju učio onome što je važno*

Sadržaj

1. Novi dnevni red čovečanstva	9
PRVI DEO <i>Homo sapiens osvaja svet</i>	93
2. Antropocen	95
3. Ljudska iskra	130
DRUGI DEO <i>Homo sapiens daje smisao svetu</i>	193
4. Pripovedači	195
5. Čudan par	223
6. Novovekovni zavet	248
7. Humanistička revolucija	275
TREĆI DEO <i>Homo sapiens gubi kontrolu</i>	345
8. Tempirana bomba u laboratoriji	347
9. Veliki razilazak	376
10. Okean svesti	432
11. Pobožna vera u informaciju	452
Napomene.	489
Izjave zahvalnosti	527

Oplodnja in vitro: ovladavanje stvaranjem

I

Novi dnevni red čovečanstva

U osvjet trećeg milenijuma čovečanstvo se budi, proteže, trlja oči. U mislima mu još lebde tragovi neke strašne noćne more. „Bila je tu nekakva bodljikava žica, i ogromne pečurke u vazduhu. Nije važno, samo ružan san.“ Čovečanstvo odlazi u kupatilo, umiva se, u ogledalu zagleda bore, zatim kuva kafu i otvara rokovnik. „Da vidimo šta nam je danas na dnevnom redu.“

Odgovor na ovo pitanje nije se menjao hiljadama godina. Ista tri pitanja zaokupljala su ljude u Kini u XX veku, u srednjovekovnoj Indiji i u drevnom Egiptu. Glad, epidemije i rat bili su uvek na vrhu liste. Iz pokolenja u pokolenje ljudska bića molila su se svim bogovima, anđelima i svecima, i izumela su nebrojena oruđa, ustanove i društvene sisteme – ali gladovanje, boleštine i sukobi nisu prestajali da ih kose na milione. Mnogi mislioci i proroci zaključili su da su glad, bolesti i rat sastavni deo ili Božjeg nauma s kosmosom ili naše vlastite nesavršene prirode i da nas ništa sem smaka sveta neće izbaviti od njih.

Pa ipak se u osvit trećeg milenijuma čovečanstvo probudilo uz jedno čudesno spoznanje. Većina ljudi retko o tome razmišlja, ali mi smo poslednjih decenija uspeli da obuzdamo glad, epidemije i rat. Naravno da ovi problemi nisu u potpunosti rešeni, ali su iz neshvatljivih i nesavladivih sila prirode pretvoreni u izazove s kojima je moguće boriti se. Ne moramo da se molimo nikakvom bogu ni svecu da nas od njih spase. Znamo sasvim dobro šta treba da se uradi da bi se sprečili glad, epidemije i rat – i obično to uspešno i uradimo.

Tačno je, i dalje trpimo i značajne neuspehe; ali kad se s njima suočimo, ne slegnemo ramenima i ne kažemo: „Tako je to u ovom našem nesavršenom svetu“, ili: „Božja volja“, nego kad nam se glad, epidemija ili rat otmu iz ruku, smatramo da je neko u nečemu omanuo, obrazujemo komisiju za istragu i obećamo sebi da ćemo se sledeći put bolje pokazati na ispitu. I zaista nam uspeva. Katastrofe ove vrste pogađaju nas sve ređe. Danas, prvi put u ljudskoj istoriji, više ljudi umire od previše jela nego od toga što nisu imali šta da jedu; više ljudi umire od starosti nego od zaraznih bolesti; i više ljudi počini samoubistvo nego što ih zajedničkim snagama ubiju vojnici, teroristi i kriminalci. Početkom XXI veka, mnogo je verovatnije da će prosečno ljudsko biće umreti od prejedanja hranom iz *Mekdonaldsa* nego od suše, ebole ili napada islamskih fundamentalista.

Otuda, čak i ako je dnevni red predsednika država i velikih kompanija i komandanata vojski i dalje pun ekonomskih kriza i vojnih sukoba, na kosmičkoj skali istorije ljudski rod može da podigne pogled ka novim horizontima. Ako smo zaista na putu da savladamo glad, epidemije i rat, šta će ih zameniti na vrhu spiska naših dnevnih zadataka? U XXI veku čovečanstvo mora, kao što bi morali vatrogasci kad u svetu ne bi više bilo požara, da postavi sebi jedno pitanje s

---

kojim se nije suočavalo nikad pre: Šta ćemo sad sa sobom? U jednom svetu u kome vladaju zdravlje, napredak i sklad, šta će zahtevati našu pažnju i našu domišljatost? Ovo pitanje postaje dvostruko hitnije s obzirom na ogromnu novu moć koju nam pružaju biotehnologija i informatičke tehnologije. Šta da radimo s tom silnom moći?

Pre nego što odgovorimo na ovo pitanje, neophodno je još nekoliko reči o gladi, bolestima i ratu. Tvrdnja da smo na putu da ih savladamo mnogima će se učiniti kao sramna, kao krajnje naivna, ili možda kao bezosećajna. Šta je s milijardama ljudi koje sastavljaju kraj s krajem s manje od dva dolara po glavi dnevno? Šta je s nerazrešenom krizom koju sida i dalje stvara u Africi, s ratovima koji besne u Iraku i Siriji? Da bismo se pozabavili ovim teškim pitanjima, pogledaćemo malo izblize svet početkom XX veka pre nego što dublje zađemo u ono čime će se čovečanstvo baviti u predstojećim decenijama.

Biološka linija siromaštva

Da počnemo od gladi, koja je hiljadama godina bila najgori neprijatelj čovečanstva. Sve donedavno većina ljudi je živela na samoj ivici biološkog siromaštva, ispod koje ljudi postaju žrtve neishranjenosti i gladi. Dovoljna je bila jedna sitna greška ili malo zle sreće pa da smrtna presuda bude potpisana čitavoj porodici ili selu. Ako su vam preobilne kiše upropastile zasejano žito ili vam lopovi odveli koze, veliki su bili izgledi da ćete vi i vaši najmiliji pomreti od gladi. Nesrećan sticaj okolnosti ili glupost na kolektivnom nivou izazivali su masovna gladovanja. Kad bi teška suša pogodila drevni Egipt ili srednjovekovnu Indiju, neretko bi pomrlo pet do deset

posto stanovništva. Hrane ne bi bilo dovoljno, a saobraćaj je bio prespor i preskup da bi se dovoljno dovezlo odnekud sa strane; vlasti nikad nisu imale dovoljno snage da pruže spas.

Otvorite li bilo koju knjigu o istoriji, najverovatnije ćete naići na užasne priče o pregladnelom stanovništvu, koje je glad oterala u ludilo. U aprilu 1694. godine jedan službenik u francuskom gradiću Boveu opisuje posledice gladi i skoka cena hrane. Čitav okrug je, prema njegovim rečima, pun „bezbrojnih ubogih duša malaksalih od gladi i bede, koje umiru od neimaštine, jer nemajući ni posla ni zanimanja, nemaju novca za hleb. Ne bi li produžili malo život i utišali glad, ti jadni ljudi jedu svakakvu pogan, mačke, meso s odраниh konjskih lešina bačenih na đubre. Ima onih što gutaju krv koja isteče kad se kolju krave i volovi, ili jedu iznutrice koje kuvari izbace na ulicu. Neki jadnici hrane se koprivom i drugim travuljinama, korenjem i biljkama prokuvanim u vodi.“¹

Slični su se prizori viđali širom Francuske. Usled nepovoljnih vremenskih prilika usevi širom kraljevstva propali su dve godine zaredom, pa su u proleće 1694. godine ambari i magacini žita bili potpuno prazni. Bogataši su nametnuli neumereno visoke cene za hranu koju su bili zgomilali, a sirotinja je umirala kao pokošena. Između 1692. i 1694. od gladi je pomrlo oko dva miliona i osamsto hiljada Francuza – petnaest posto stanovništva – dok je Luj XIV, Kralj Sunce, u Versaju vodio ljubav sa svojim suložnicama. Sledeće, 1695. godine, glad je pogodila Estoniju i pobila petinu stanovništva. Zatim je 1696. došao red na Finsku, u kojoj je umrlo između četvrtine i trećine žitelja. Škotska je patila od surove gladi između 1695. i 1698; neke oblasti zemlje ostale su i bez dvadeset posto stanovnika.²

Većina čitalaca verovatno zna kako je to kad ne stignete da ručate, kad postite zbog nekog verskog praznika ili

---

nekoliko dana držite čudesnu novu dijetu pa živite samo na šejkovima od povrća. Ali kako je to kad danima niste imali šta da jedete i pojma nemate gde biste mogli da se domognete neke mrvice hrane? Ove muke većina današnjeg čovečanstva nikada nije iskusila. Našim su precima, avaj, one bile i predobro poznate. Na njih su mislili kad su preklinjali Boga: „Izbavi nas od gladi!“

Za poslednjih stotinu godina tehnološki, ekonomski i politički napredak razvili su sve čvršću sigurnosnu mrežu koja razdvaja čovečanstvo od granice biološkog siromaštva. Masovna glad i dalje s vremena na vreme pogađa određene oblasti planete, ali to su izuzeci, i skoro uvek su izazvani političkim igrama umesto prirodnim katastrofama. U svetu više nema prirodno izazvane gladi; postoje samo političke gladi. Ako u Siriji, Sudanu ili Somaliji ljudi umiru od gladovanja, to je zato što neki političari tako hoće.

U većini delova naše planete čak i ako neko ostane bez posla i imovine, mala je verovatnoća da će umreti od gladi. Privatna osiguranja, vladine socijalne službe i međunarodne nevladine organizacije možda ga neće spasti siromaštva, ali će mu obezbediti dovoljno kalorija dnevno da preživi. Na kolektivnom nivou, svetska mreža trgovine pretvara suše i poplave u dobre poslovne prilike, omogućujući da se nestašica hrane prevaziđe brzo i jeftino. Čak i kada rat, zemljotres ili cunami opustoše čitavu zemlju, međunarodna zajednica obično uspe da spreči umiranje od gladi. Iako su stotine miliona ljudi na Zemlji i dalje gladne svakog dana, u većini država malo ko zaista umre od gladi.

Siromaštvo svakako izaziva mnoge zdravstvene probleme, a slaba ishranjenost skraćuje životni vek čak i u najbogatijim državama na planeti. U Francuskoj, na primer, šest miliona ljudi (oko deset posto stanovništva) pati od neizvesne

snabdevenosti hranom. Kad se ujutru probude, oni ne znaju hoće li išta imati za ručak; često odlaze na spavanje gladni; ishrana im je neuravnotežena i nezdrava – mnogo skroba, šećera i soli, nedovoljno proteina i vitamina.³ Pa ipak, neizvesno snabdevanje hranom nije umiranje od gladi, a Francuska početkom XX veka nije Francuska iz 1694. godine. Čak ni u najgorim sirotinjskim naseljima oko Bovea ili Pariza ljudi ne umiru zato što nedeljama nisu imali šta da jedu.

Ista ova promena odigrala se i u brojnim drugim zemljama, a najprimetnija je u Kini. Hiljadama godina glad je u stopu pratila svaki režim kineske vlasti, od Žutog Cara do crvenih komunista. Do pre svega nekoliko decenija Kina je bila drugo ime za nedostatak hrane. Desetine miliona Kineza pomrle su od gladi za vreme katastrofalnog Velikog skoka napred i stručnjaci su rutinski predviđali da će problem postajati samo još gori. Godine 1974. u Rimu je održana Prva svetska konferencija o hrani i delegatima su predočene razne apokaliptične verzije razvoja događaja.

Nema nikakvog načina da Kina prehrani svojih milijardu ljudi, rečeno im je, te se najmnogoljudnija zemlja sveta nezaustavljivo kreće ka propasti. Ispostavilo se da se Kina zapravo kretala ka najvećem ekonomskom čudu u istoriji. Od 1974. naovamo stotine miliona Kineza uzdignute su iz siromaštva iako još stotine miliona njih i dalje veoma pate od slabe ishrane i raznih drugih lišavanja, Kina se, prvi put u svojoj upamćenoj istoriji, izbacila umiranja od gladi.

U većini zemalja danas je prejedanje zapravo postalo mnogo gori problem od gladovanja. U XVIII veku Marija Antoaneta je, navodno, posavetovala pregladnelom narodu da jede kolače ako nema hleba. Danas se sirotinja doslovno pridržava ovog saveta. Dok se bogataši s Beverli Hilsa hrane zelenom salatom i kinoom s obarenim tofuom, po getima

---

se siromašni pretrpavaju kupovnim kolačima sa šlagom, čipsom, hamburgerima i picom. Prema podacima iz 2014. godine, na svetu je više od dve milijarde i sto miliona ljudi patilo od gojaznosti, u poređenju sa osamsto pedeset miliona koji su patili od pothranjenosti. Očekuje se da će 2030. gojazna biti polovina čovečanstva.⁴ Od gladi i loše ishrane umrlo je 2010. godine oko milion ljudi, a od gojaznosti tri miliona.⁵

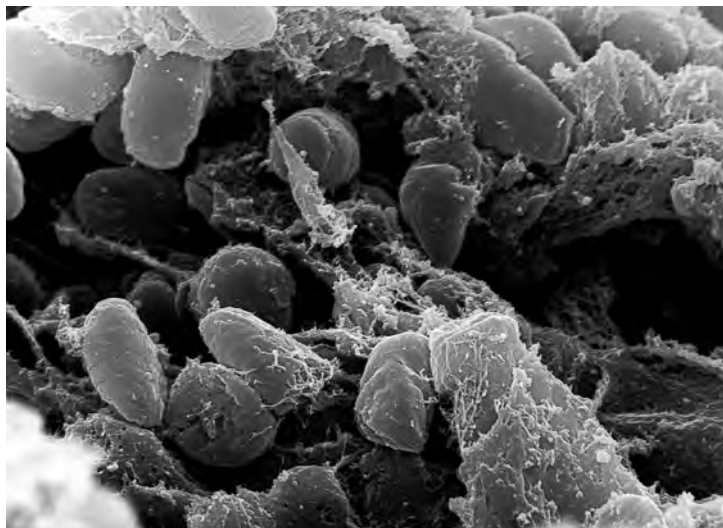
Nevidljive armade

Drugi najveći neprijatelj čovečanstva, posle gladi, bile su epidemije zaraznih bolesti. Prenaseljeni gradovi, međusobno povezani neprekidnim protokom trgovaca, predstavnika vlasti i hodočasnika, bili su podjednako temelj ljudske civilizacije i idealan rasadnik patogena. Otuda su ljudi u antičkoj Atini, isto kao i srednjovekovnoj Firenci, živeli sa saznanjem da bi se mogli razboleti i umreti već sledeće nedelje ili da bi im epidemija jednim zamahom mogla odneti celu porodicu.

Najpoznatija velika epidemija crne smrti izbila je 1330. godine negde u istočnoj ili srednjoj Aziji, kada je *Yersinia pestis*, bakterija koja inače živi u buvama, počela preko buvljag ujeta da zaražava ljudska bića. Iz epicentra su vojske buva i pacova vrlo brzo prenosile bolest kroz celu Aziju, zatim Evropu i severnu Afriku, da bi za manje od dvadeset godina crna smrt dospela i do obala Atlantskog okeana. Odnela je između sedamdeset pet i dvesta miliona ljudi – više od četvrtine stanovništva Evroazije. U Engleskoj je umrlo četvoro od svakih desetero ljudi i stanovništvo je s tri miliona i sedamsto hiljada pre epidemije spalo na dva miliona i dvesta hiljada. Firenca je izgubila polovinu od svojih sto hiljada žitelja.⁶

Vlasti su bile potpuno bespomoćne pred tom katastrofom. Osim što su organizovale zajedničke molitve i litije, nisu znale šta bi još preduzele da makar spreče širenje zaraze, a kamoli da je izleče. Sve do savremenog doba ljudi su krivcima za zarazne bolesti smatrali loš vazduh, zlonamerne demone i razljućene bogove, a postojanje virusa i bakterija nisu još ni naslućivali. Mada su spremno verovali u anđele i vile, nisu mogli zamisliti da sićušna buva ili jedna jedina kap vode mogu da sadrže čitavu armadu smrtonosnih grabljivaca.

Epidemija iz 1330. nije bila usamljena pojava, pa čak ni najgora u istoriji. Pogubnije epidemije pogodile su Ameriku, Australiju i pacifička ostrva posle dolaska prvih Evropljana. Istraživači i doseljenici nisu znali da su doneli zarazne bolesti

Pravi krivac bilo je mikroskopsko biće, bakterija jersinija pestis (*Yersinia pestis*).

---

protiv kojih domaće stanovništvo nije imalo razvijen imunitet. Kao posledica toga, epidemije su ponegde pokosile čak i do devedeset posto domaćeg življa.⁷

Petog marta 1520. godine mala španska flotila isplovila je s Kube ka Meksiku. Brodovi su nosili devetsto španskih vojnika s konjima, vatrenim oružjem i nešto afričkih robova. Jedan rob, po imenu Fransisko de Eguja, nosio je znatno smrtonosniji tovar. Fransisko to nije znao, ali negde među bilionima njegovih ćelija otkucavala je biološka tempirana bomba: virus velikih boginja. Pošto se Fransisko iskrcao u Meksiku, virus je u njegovom telu počeo eksponencijalno da se množi i na kraju mu izbio u vidu strašnih krasta po koži. Odneli su ga, u groznici, u postelju u domu jedne domorođačke porodice u mestu zvanom Sempoalan. Zaraza se prenela na članove porodice, koji su je dalje preneli susedima. Za deset dana Sempoalan se pretvorio u groblje. Svet koji je bežao od smrti širio je bolest iz Sempoalana u susedna mesta, a kako je bolest zahvatala jedno po jedno mesto, talas za talasom prestravljenih izbeglica nosio ju je dalje kroz čitav Meksiko i preko njegovih granica.

Maje s Jukatanskog poluostrva verovala su da Ekpec, Usankak i Soakak, tri zla božanstva, lete noću od sela do sela i bacaju boleštinu na ljude. Asteci su za epidemiju krivili bogove Teskatlipoku i Hipetoteka ili možda crne vradžbine belih ljudi. Po savet se išlo sveštenicima i vručevima, koji su savetovali molitve, hladne kupke, trljanje tela bitumenom i mazanje rana zgnječnim bubama. Ništa od toga nije pomagalo. Na ulicama su se raspadale desetine leševa, jer se niko nije usuđivao da im se približi da bi ih sahranio. Čitave porodice nestajale su za svega nekoliko dana. Vlasti su naredile da se kuće prosto sruše preko leševa. U nekim naseljima pomrla je polovina stanovništva.

U septembru 1520. epidemija je stigla do Meksičke visoravni, a u oktobru je prekoračila prag astečke prestonice Tenochtitlana, veličanstvenog velegrada s dvesta pedeset hiljada stanovnika. Za dva meseca poumirala je najmanje trećina stanovništva, ubrajajući tu i astečkog vladara Kuitlauaka. Dok su u martu 1520, kada su španski brodovi stigli, u Meksiku živela dvadeset dva miliona ljudi, u decembru ih je preostalo svega četrnaest miliona. Velike boginje bile su tek prvi udarac. Dok su novi gospodari Španci bili zauzeti bogateći se i izrabljujući domaće stanovništvo, Meksiko su, jedan za drugim, potapali smrtonosni talasi gripa, ovčijih boginja i drugih zaraznih bolesti, sve dok 1580. godine on nije sveden na manje od dva miliona stanovnika.⁸

Dva veka kasnije, 18. januara 1778, britanski istraživač kapetan Džeјms Kuk doplovio je na Havaje. Havajska ostrva bila su gusto naseljena, stanovništvo je brojalo pola miliona ljudi, koji su živeli potpuno odvojeni i od Evrope i od Amerike, te dakle nikada nisu bili izloženi ni američkim ni evropskim bolestima. Kapetan Kuk i njegovi ljudi prvi put su tamo doneli patogene gripa, tuberkuloze i sifilisa. Kasnije su Evroplјani dodali još tifus i velike boginje. Na Havajima je 1853. preostalo samo sedamdeset hiljada preživelih Havajaca.⁹

Desetine miliona ljudi umirale su od epidemija još do duboko u XX vek. U januaru 1918. godine na hiljade vojnika u francuskim rovovima počele su da umiru od posebno zaraznog oblika gripa, poznatog kao španski grip ili španska groznica. Francuski front je bio stecište najefikasnije mreže snabdevanja koju je svet do tada video. Tu su se slivali ljudi i municija iz Britanije, Amerike, Indije i Australije. Nafta je stizala s Bliskog istoka, žito i govedina iz Argentine, guma s Malajskog poluostrva, bakar iz Konga. U zamenu je svuda otpremana španska groznica. Za svega nekoliko meseci

---

razbolelo se oko pola milijarde ljudi – trećina svetskog stanovništva. U Indiji je virus španske groznice pobio pet posto stanovnika, to jest petnaest miliona ljudi; na Tahitiju četrnaest posto, na Samoi dvadeset posto, u rudnicima bakra u Kongu umro je svaki peti rudar. Pandemija je ukupno odnela između pedeset i sto miliona žrtava za manje od godinu dana. U ratu je od 1914. do 1918. izginulo četrdeset miliona ljudi.¹⁰

Pored ovih epidemijskih cunamija koji su pogađali čovečanstvo svakih nekoliko decenija, ljudi su se takođe suočavali s manjim, ali redovnijim talasima zaraznih bolesti, koji su odnosili milione žrtava godišnje. Posebno su im lako podlegala deca, kod koje imunitet još nije bio razvijen, pa su otuda često nazivane dečjim bolestima. Sve do početka XX veka pod udruženim delovanjem slabe ishrane i zaraznih bolesti umirala je oko trećina dece, nikada ne doživевši da odrastu.

U prošlom veku čovečanstvo je postalo još ranjivije pred epidemijama nego što je bilo pre, zbog sve veće svoje brojnosti i sve bolje razvijenog saobraćaja. Jedan moderni velegrad kao što je Tokio ili Kinšasa pruža patogenima mnogo bogatije lovište nego Firenca u srednjem veku ili Tenočtitlan 1520, a svetska saobraćajna mreža danas je mnogo delotvornija nego 1918. godine. Virus španske groznice mogao bi danas da stigne do Konga ili Tahitija za manje od dvadeset četiri časa. Otuda bismo mogli da očekujemo da ćemo živeti u epidemiološkom paklu, gde će se smrtonosne zaraze smenjivati jedna za drugom.

Uprkos tome, i učestalost izbijanja epidemija i danak koji one odnose drastično su opali poslednjih decenija. Posebno je mortalitet kod dece na svetskom nivou niži nego ikada ranije: manji od pet posto. U razvijenom svetu manji je od jedan posto.¹¹ Ovo čudo dugujemo neuporedivim

dostignućima medicine u XX veku, koja nam je pružila vakcinaciju, antibiotike, bolju higijenu i mnogo bolju medicinsku infrastrukturu.

Primeru radi, svetska kampanja vakcinacije protiv velikih boginja sprovedena je toliko uspešno da je 1979. godine Svetska zdravstvena organizacija proglasila bitku čovečanstva protiv ove bolesti dobijenom i saopštila da su velike boginje u potpunosti iskorenjene. Bila je to prva zarazna bolest koju je čovečanstvo uspelo da zбриše s lica zemlje. Još 1967. od velikih boginja obolelo je petnaest miliona ljudi, od čega je dva miliona umrlo, ali 2014. godine ni jedno jedino ljudsko biće nije se razbolelo ni umrlo od njih. Pobjeda je toliko potpuna da je Svetska zdravstvena organizacija obustavila vakcinisanje protiv ove bolesti.¹²

Mada nas svakih nekoliko godina uznemire vesti o nekoj potencijalnoj novoj epidemiji, teškog akutnog respiratornog sindroma (SARS) 2002/3, ptičjeg gripa 2005, svinjskog gripa 2009/10, ebole 2014, zahvaljujući delotvornim protivmerama sve su one dosad odnele relativno neveliki broj žrtava. SARS je, na primer, u početku pobudio strahovanja da bi se mogao pretvoriti u novu crnu smrt, ali na kraju od njega nije obolelo ni hiljadu ljudi sveukupno u svetu.¹³ Za ebolu u zapadnoj Africi činilo se najpre da se otima zdravstvenim radnicima iz ruku i Svetska zdravstvena organizacija nazvala je 26. septembra 2014. pojavu ove zaraze „najtežom pretnjom po opšte zdravlje stanovništva u savremeno doba“.¹⁴ Bez obzira na to, početkom 2015. godine epidemija je obuzdana, a u januaru 2016. Svetska zdravstvena organizacija proglasila ju je okončanom. Obolelo je trideset hiljada ljudi, od čega je jedanaest hiljada umrlo, i epidemija je uzrokovala ogromnu ekonomsku štetu širom zapadne Afrike, a udarni talasi zabrinutosti i bojazni proširili su se širom sveta, ali

---

se bolest ipak nije raširila preko granica zapadne Afrike, a danak koji je odnela ne može se ni izbliza porediti s razmerama španskog gripa ili epidemije velikih boginja u Meksiku.

Čak se i tragedija koju je donela sida, po svemu sudeći najveći neuspeh medicine u poslednjih nekoliko decenija, može sagledati kao znak napretka. Otkako je prvi put zahvatila veći broj ljudi početkom pretposlednje decenije XX veka, od ove bolesti je umrlo više od trideset miliona ljudi, a još na desetine miliona pretrpele su zbog nje teške fizičke i psihičke posledice. Sida je izuzetno podmukla bolest, koju nije bilo nimalo lako razumeti ni lečiti. Dok je ljudsko biće zaraženo velikim boginjama umiralo za svega nekoliko dana, pacijent pozitivan na virus HIV može mesecima naizgled da deluje zdrav i da, ne znajući to, prenosi bolest drugima. Pored toga, obolele ne ubija sam virus. On razara imunski sistem, usled čega pacijent postaje podložan brojnim drugim bolestima i te sekundarne bolesti su zapravo uzrok smrti žrtava side. Zbog ovoga je, dok je sida tek počinjala da se širi, bilo tako teško shvatiti šta se zapravo dešava. Kada su 1981. godine u jednu njujoršku bolnicu primljena dva pacijenta od kojih je jedan naizgled umirao od zapaljenja pluća, a drugi od raka, ni po čemu nije moglo biti očigledno da su obojica zapravo žrtve virusa HIV, kojim su mogli da se zaraze pre više meseci, ili čak godina.¹⁵

Bez obzira na sve ove teškoće, ipak, pošto su zdravstveni radnici postali svesni tajanstvene nove bolesti, naučnicima su bile dovoljne dve godine da je prepoznaju, da shvate kako se virus prenosi i predlože delotvorne mere kojima će epidemija biti suzbijena. Posle još deset godina novi lekovi pretvorili su sidu iz smrtne presude u hroničnu bolest (makar za one dovoljno bogate da plate sebi lečenje).¹⁶ Pomislite samo šta bi se desilo da je sida izbila 1581. umesto 1981. godine.

Sva je verovatnoća da u ono vreme niko ne bi uspeo da dokući šta je uzrok epidemije, kako se ona prenosi s čoveka na čoveka niti kako ju je moguće zaustaviti, a kamoli još i izlečiti obolele. Pod takvim okolnostima, sida je mogla da pokosi mnogo veći procenat ljudske vrste i da dosegne, ili možda čak prevaziđe zloglasnu pandemiju kuge iz 1330.

Uprkos tome što je sida i ovako odnela užasan danak, i uprkos tome što godišnje više miliona ljudi umre od davnanih zaraznih bolesti kao što je malarija, epidemije danas čovečanstvo ugrožavaju neuporedivo manje nego prethodnih milenijuma. Ogromna većina ljudi umire od neprenosivih bolesti kao što su rak i srčana oboljenja, ili prosto-naprosto od starosti.¹⁷ (Uzgred budi rečeno, rak i oboljenja srca nisu, naravno, nove bolesti, nego su nam poznate još od antičkih vremena. U prethodnim razdobljima naše istorije, međutim, relativno bi malo ljudi poživelu dovoljno dugo da uspeju da umru od njih.)

Mnogi strahuju da je ova pobeda samo privremena i da nas neka zasad još neznana rođaka crne smrti vreba u bliskoj budućnosti. Niko ne može sasvim pouzdano da jemči kako se velike epidemije neće vratiti, ali imamo dobrih razloga da verujemo kako su u trci naoružanja između lekara i klica lekari ipak brži. Nove zarazne bolesti pojavljuju se uglavnom kao ishod slučajnih mutacija u patogenim genomima, koje omogućuju patogenima da naprave skok sa životinja na ljude, da prodru kroz naš imunski sistem ili da se odupru lekovima kao što su antibiotici. Danas takve mutacije nastaju i rasprostranjuju se verovatno brže nego u prošlosti usled posledica ljudskog delovanja na životnu sredinu,¹⁸ pa ipak u trci protiv medicine patogeni su u krajnjoj meri zavisni od slepe sreće.

Nasuprot tome, lekari se ne oslanjaju na puku sreću. Iako nauka mnogo duuguje sticajima srećnih okolnosti, lekari ne

---

ubacuju nasumice razne hemijske sastojke u epruvete, s nadom da će slučajno natrapati na neki novi lek. Svake godine lekari prikupljaju sve veće i pouzdanije znanje, i koriste ga da bi napravili bolje lekove i osmislili bolje terapije. Otuda je verovatno, iako ćemo se 2050. godine bez sumnje suočavati s klicama otpornijim nego sada, da će tadašnja medicina biti u stanju da se s njima nosi uspešnije nego današnja.¹⁹

Lekari su 2015. godine objavili da je otkriven teiksobaktin, potpuno nova vrsta antibiotika, na koju bakterije zasad još nemaju nikakvu otpornost. Neki naučnici veruju da bi teiksobaktin mogao biti prekretnica u borbi protiv visokotpornih klica.²⁰ Osim toga, nauka takođe razvija revolucionarno nove postupke lečenja, koji funkcionišu radikalno drugačije od svih kojima se medicina ranije služila. Primera radi, neke istraživačke laboratorije već se služe nanorobotima, koji bi jednog dana mogli da se kreću kroz naš krvotok, prepoznaju bolesti i ubijaju patogene i ćelije raka.²¹ Mada mikroorganizmi imaju četiri milijarde godina iskustva u borbi protiv neprijatelja organskog porekla, iskustvo u borbi protiv bioničkih uništitelja ravno im je nuli, te bi im otuda, bez imalo sumnje, bilo dvostruko teže da razviju delotvorne odbrane od njih.

Iako, dakle, ne možemo biti sigurni da epidemija neke nove ebole ili neke nove varijante gripa neće prohujati planetom i odneti milione života, svakako nećemo na nju gledati kao na neizbežnu prirodnu katastrofu, nego kao na ljudski neuspeh za koji nema izgovora i zahtevaćemo da padnu glave odgovornih. Kad je krajem leta 2014. na nekoliko strašnih nedelja izgledalo da ebola odnosi pobedu nad svetskim zdravstvenim institucijama, žurno su obrazovani istražni komiteti. U prvim izveštajima, objavljenim 18. oktobra te godine, Svetska zdravstvena organizacija je kritikovana

zbog nezadovoljavajućeg odgovora na epidemiju i krivica je pripisana korupciji i nedelotvornosti njenog afričkog ogranka. Kritikovana je zatim i međunarodna zajednica u celini zato što nije reagovala dovoljno brzo i snažno. Takve kritike zasnivaju se na pretpostavci da čovečanstvo raspolaže i znanjem i sredstvima da spreči epidemije, a ako se one ipak otmu iz ruku, onda to nije zbog božanskog gneva, nego zbog ljudske nekompetencije. Slično tome, s pravom se na činjenicu da milioni ljudi u podsaharskoj Africi i dalje obolevaju i umiru od side, godinama pošto su lekari razumeli mehanizme bolesti, gleda kao na posledicu ljudskih promašaja, a ne okrutne sreće.

U bici protiv prirodnih katastrofa kao što su sida i ebola, čovečanstvo odnosi prevagu, ali šta je s opasnostima usađenim u samu ljudsku prirodu? Biotehnologija nam omogućuje da porazimo bakterije i viruse, ali istovremeno i preobraća sama ljudska bića u dosad nepoznate pretnje. Ista ona oruđa koja omogućuju lekarima da brzo utvrde i izleče nove bolesti takođe pružaju mogućnost vojskama i teroristima da stvore još strašnije bolesti i apokaliptične patogene. Otuda je verovatno da će velike epidemije u budućnosti ugrožavati čovečanstvo jedino ako ih čovečanstvo samo stvori, služeći nekoj nemilosrdnoj ideologiji. Doba kada je ljudski rod bio bespomoćan pred prirodnim epidemijama verovatno je za nama. Ali mogli bismo možda zažaliti za njim.

Raskidanje zakona džungle

Treća dobra vest glasi da i ratovi nestaju. Čitavim tokom istorije većina ljudskih bića prihvatila je rat kao nešto što se podrazumeva samo po sebi, dok je mir bio samo privremeno

i krhko stanje. U međunarodnim odnosima vladao je zakon džungle, prema kome je rat uvek bio otvorena mogućnost, čak i kada su dva organizovana društva živela u međusobnom miru. Na primer, iako su 1913. godine Nemačka i Francuska bile u miru, svi su znali da bi 1914. mogle da skoče jedna drugoj za grlo. Kad god su političari, generali, poslovni ljudi i obični građani pravili planove za budućnost, ostavljali su u njima i mesta za rat. Od kamenog doba pa do vremena parnih mašina, od Arktika do Sahare, svako ljudsko biće na svetu znalo je da bi svakog trenutka susedi mogli da osvoje njegovu zemlju, potuku njegovu vojsku i pobiju njegov narod.

U drugoj polovini XX veka ovaj zakon džungle konačno je raskinut, ako ne i sasvim poništen. U većini oblasti naše planete ratovi su postali ređi nego ikad. Dok je u antičkim poljoprivrednim društvima nasilje sprovedeno ljudskom rukom bilo uzrok oko petnaest posto svih smrti, u XX veku taj procenat je iznosio svega pet posto, a početkom XXI veka samo jedan posto.²² Godine 2012. u svetu je umrlo pedeset šest miliona ljudi; šest stotina dvadeset hiljada stradalo je od nasilja – sto dvadeset hiljada je izginulo u ratu, a od kriminala je stradalo još petsto hiljada. Nasuprot tome, osamsto hiljada ljudi počinilo je samoubistvo, a milion i po je umrlo od šećerne bolesti.²³ Šećer je danas smrtonosniji od baruta.

Što je još važnije, za sve veći segment čovečanstva rat je naprosto nešto nezamislivo. Prvi put u istoriji vlade, korporacije i obični pojedinci ne moraju, kada planiraju svoju neposrednu budućnost, da razmišljaju o ratu kao o nečemu što će se verovatno dogoditi. Nuklearno oružje pretvorilo je potencijalni rat između supersila u ludački čin kolektivnog samoubistva, te je otuda i primoralo najmoćnije nacije na Zemlji da potraže alternativne, mirne puteve za razrešenje konflikata. Istovremeno, svetska privreda preobražena je iz

privrede postavljene na materijalnim temeljima u ekonomiju utemeljenu na znanju. Ranije su glavni izvori bogatstva bili razni vidovi materijalne imovine, kao na primer zlatni rudnici, žitorodna polja i naftni izvori. Danas je glavni izvor bogatstva znanje. Mada naftna polja možete da osvojite ratom, znanje ne možete steći na taj način. Zato je, kako je znanje postajalo najvažniji ekonomski resurs, isplativost rata opadala i ratovi su postajali ograničeni na delove sveta kao što su Bliski istok i centralna Afrika, gde su nacionalne privrede i dalje staromodno postavljene na materijalnim osnovama.

Još 1998. godine sasvim je imalo smisla da Ruanda otme i opljačka bogate rudnike koltana u susednom Kongu, zato što je za ovom rudom vladala velika potražnja u industriji mobilnih telefona i laptopova, a Kongo raspolaže s osamdeset posto svetskih zaliha koltana. Od opljačkanog koltana Ruanda zarađuje dvesta četrdeset miliona dolara godišnje. Za siromašnu Ruandu to je veliki novac.²⁴ Nasuprot tome, ne bi imalo nikakvog smisla da Kina napadne Kaliforniju da bi otela Silicijumsku dolinu, jer čak i ako bi Kinezi neka-ko pobedili na bojnopolju, u Silicijumskoj dolini nema rudnika silicijuma koje bi bilo moguće prigrabiti. Kinezi su umesto toga zaradili milijarde dolara saradujući s visokotehnološkim gigantima kao što su *Epl* i *Majkrosoft*, kupujući njihov softver i proizvodeći njihovu robu. Ono što Ruanda zaradi za celu godinu na koltanu opljačkanom od Konga, Kinezi zarade za jedan jedini dan mirne trgovine.

U skladu s tim, reč mir je stekla novo značenje. Prethodna pokolenja razmišljala su o miru kao o privremenom odsustvu rata. Danas o miru razmišljamo kao o neverovatnoći rata. Kada su ljudi 1913. godine govorili da između Francuske i Nemačke vlada mir, mislili su zapravo: „Francuska

---

i Nemačka trenutno ne vode rat, ali ko zna šta će doneti sledeća godina.“ Kada danas kažemo da između Francuske i Nemačke vlada mir, mislimo da je nezamislivo da pod bilo kojim trenutno predvidljivim okolnostima između ove dve zemlje izbije rat. Takav mir vlada ne samo između Francuske i Nemačke nego i između većine, mada ne svih zemalja. Ne postoji predvidljivi razvoj događaja usled koga bi sledeće godine mogao izbiti rat između Nemačke i Poljske, Indonezije i Filipina ili Brazila i Urugvaja.

Ovaj novi mir nije samo neka hipi fantazija. Na njega računaju i vlade gladne moći i gramzive korporacije. Kada *Mercedes* planira strategije prodaje za istočnu Evropu, izbacuje iz te računice mogućnost da će Nemačka osvojiti Poljsku. Jednu korporaciju koja uvozi jeftinu radnu snagu s Filipina ne brine opasnost da će sledeće godine Indonezija okupirati Filipine. Kada brazilska vlada zaseda da bi raspravljala o budžetu za narednu godinu, nema verovatnoće da će brazilski ministar odbrane ustati, udariti pesnicom o sto i povikati: „Samo trenutak! A šta ako hoćemo da napadnemo i osvojimo Urugvaj? To niste uzeli u obzir. Moramo da odvojimo pet milijardi dolara da bismo finansirali taj rat.“ Ima, naravno, i dalje poneko mesto gde ministri odbrane izgovaraju tačno takve rečenice, oblasti gde naš novostvoreni mir još nije uhvatio korena. Znam to vrlo dobro, jer i sam živim u jednom od takvih regiona. Ipak, to su izuzeci.

Nema nikakvog jemstva, svakako, da će mir koji smo postigli potrajati večno. Kao što je nuklearno oružje omogućilo novi mir, tako bi budući tehnološki razvoj mogao da postavi pozornicu za nove vrste ratova. Svet bi posebno moglo da destabilizuje kiberratovanje, pružajući čak i malim državama i nedržavnim činiocima sposobnost da se uspešno bore protiv supersila. Kada su Sjedinjene Američke Države

2003. godine napale Irak, razorile su Bagdad i Mosul, dok nijedna bomba nije zauzvrat pala na Los Anđeles ili Čikago. U budućnosti bi, međutim, zemlja kao što je Iran ili Severna Koreja mogla logičkim bombama da obori električnu mrežu u Kaliforniji, digne u vazduh rafinerije u Teksasu ili uzrokuje sudare vozova u Mičigenu (logičke bombe su opake softverske šifre koje se podmetnu u doba mira i aktiviraju iz daljine; vrlo je verovatno da su kompjuterske mreže preko kojih se upravlja životno važnom infrastrukturom u Americi i mnogim drugim zemljama već pune takvih šifara).

Mogućnost ipak ne bi trebalo da mešamo s motivacijom. Iako kiberrat uvodi nova oružja za razaranja, ne mora obavezno da doprinosi i inicijativi za njihovu upotrebu. U poslednjih sedamdeset godina čovečanstvo je raskinulo ne samo zakon džungle nego i zakon Čehovljeve puške. Čuvene su one reči Antona Pavloviča Čehova da puška koja u prvom činu visi na zidu neizbežno mora da opali u trećem. U čitavoj ljudskoj istoriji, ako bi kraljevi i carevi dobavili neko

Nuklearni projektili na paradi u Moskvi. Čehovljeva puška koja uvek visi na zidu, ali dosad još nije okinula.

---

novo oružje, oni bi pre ili kasnije i podlegli iskušenju da ga upotrebe. Od 1945, međutim, čovečanstvo je naučilo da se odupire ovom iskušenju. Puška iz prvog čina Hladnog rata nikada nije okinula. Dosad smo već navikli da živimo u svetu punom nebačenih bombi i nelansiranih projektila i izveštili smo se u kršenju zakona džungle i Čehovljevog zakona. Ako bi ovi zakoni ikad ponovo uhvatili korak s nama, bila bi to naša greška, a ne naša neumitna sudbina.

Šta ćemo, ipak, s terorizmom? Čak i ako su vlade najmoćnijih država i naučile da se obuzdavaju, teroristi možda ne bi imali obzira koji bi ih sprečili da aktiviraju nova razorna oružja. Svakako da je to zabrinjavajuća mogućnost. Terorizam je, međutim, strategija slabosti, usvojena zbog nemogućnosti pristupa stvarnoj moći, i funkcionisao je, barem u prošlosti, pre tako što je širio strah nego što je uzrokovao značajnu materijalnu štetu. Teroristi po pravilu nemaju dovoljno snage da bi porazili jednu vojsku, osvojili državu ili razorili čitave gradove. Dok je 2010. godine od gojaznosti i s njom povezanih bolesti umrlo oko tri miliona ljudi, teroristi su na čitavoj planeti ubili 7.697 ljudi, uglavnom u razvijenim zemljama.²⁵ Za prosečnog Amerikanca ili Evropljanina koka-kola nosi mnogo smrtonosniju pretnju nego Al Kaida.

Kako onda teroristima uspeva da vladaju naslovnim stranicama štampe i menjaju političku situaciju širom sveta? Tako što izazovu svoje neprijatelje na preteranu reakciju. U suštini, terorizam je predstava. Teroristi postave zastrašujući spektakl nasilja koji deluje na našu maštu i stvara nam utisak da se vraćamo u mračni srednjovekovni haos. Zbog toga države često smatraju kako moraju na terorističku predstavu da odgovore predstavom održavanja bezbednosti, pa priređuju razmetanje silom, kao što su kažnjavanje čitavog stanovništva i vojni napadi na druge zemlje. U većini

slučajeva, ovo neodmereno reagovanje na terorizam ugrožava nas mnogo jače nego sami teroristi.

Teroristi su kao muva koja pokušava da vandalizuje prodavnicu porcelana. Suviše slaba da bi oborila i razbila makar jednu jedinu šoljicu, muva pronade bika, zavuču mu se u uvo i počine da zuji. Podivljao od straha i gneva, bik polomi sav porcelan. Upravo se ovo dešavalo na Bliskom istoku u protekloj deceniji. Islamski fundamentalisti sami nikada ne bi uspeli da zbače Sadama Huseina. Umesto toga su razbesneli Sjedinjene Američke Države terorističkim napadom 11. septembra, pa su Sjedinjene Države umesto njih polupale sav porcelan na Bliskom istoku. Fundamentalisti se sad baškare u ruševinama. Sami po sebi teroristi su previše slabušni da nas vrata u srednji vek i ponovo okuju zakonom džungle. Mogu samo da nas provociraju, ali na kraju sve ipak zavisi od naše reakcije na provokaciju. Ako zakon džungle ponovo zavlada punom svojom silom, neće to biti krivica terorista.

Glad, zarazne bolesti i ratovi verovatno će i predstojećih decenija odnositi milione žrtava, pa ipak to više nisu neizbežne tragedije, koje bespomoćno čovečanstvo ne može ni da shvati ni da savlada, nego teškoće koje je moguće prevazići. Ovim se ne umanjuju i ne omalovažavaju patnje stotina miliona ljudskih bića koja stradavaju od siromaštva, miliona koji svake godine umiru od malarije, tuberkuloze i side niti onih miliona zahvaćenih opakim zatvorenim krugom nasilja u Siriji, Kongu ili Avganistanu. Poruka ove priče ne glasi da su glad, bolesti i rat potpuno nestali s lica zemlje i da ne treba više da brinemo zbog njih. Upravo suprotno. U čitavoj svojoj istoriji ljudi su verovali da su ovo nerešivi problemi, te da nema svrhe ni pokušavati da im se stane na kraj.

Molili su se Bogu za čuda, ali sami nisu ozbiljno pokušavali da iskorene glad, zaraze i ratove. Oni koji tvrde da je svet 2016. godine bio podjednako gladan, bolestan i zaraćen kao i 1916. samo produžuju vek ovom zastarelom defetističkom gledištu podrazumevajući da su svi ogromni napori koje je čovečanstvo uložilo u XX veku ostali jalovi i da svim medicinskim istraživanjima, privrednim reformama i miroljubivim inicijativama nije postignuto ništa. Ako je tako, kakve svrhe ima da uopšte ulažemo svoje vreme i materijalna i ljudska sredstva u dalja naučna istraživanja, nova preuređenje privrednog sistema ili nove mere za postizanje mira?

Odajući priznanje onome što smo uspeli da postignemo šaljemo poruku o nadi i odgovornosti i pružamo sebi podsticaj da ubuduće ulažemo još više truda. S obzirom na naša ostvarenja u XX veku, ako budemo i dalje stradali od gladi, zaraza i ratova, ne možemo za to da krivimo ni prirodu ni Boga. U našoj je moći da popravimo okolnosti i nastavljamo da smanjujemo patnju na svetu. Ipak, odajući priznanje razmerama svojih postignuća prenosimo takođe i ovu poruku: istorija ne trpi vakuum. Ako su glad, epidemije i ratovi u opadanju, nešto mora da preuzme njihovo mesto u našim svakodnevnim planovima. Bolje bi nam bilo da vrlo pažljivo razmislimo o tome šta će to biti, inače bismo mogli da osvojimo potpunu pobedu na starim bojištima samo da bismo se potpuno nesvesno našli uhvaćeni u bitke na sasvim novim frontovima. Kakvim ćemo ciljevima zameniti u XXI veku bitke protiv gladi, epidemija i ratova?

Glavni će nam projekat biti da zaštitimo ljudski rod i celu planetu od opasnosti koje sadrži sama moć kojom raspolažemo. Stara tri neprijatelja uspeli smo da obuzdamo u velikoj meri zahvaljujući fantastičnom privrednom razvoju, koji nam obezbeđuje dovoljno hrane, lekova, energije i sirovina.

Sam taj razvoj, međutim, remeti ekološku ravnotežu naše planete na bezbroj načina, koje smo tek počeli da istražujemo. Čovečanstvo je kasno postalo svesno ove opasnosti i dosad je vrlo malo toga preduzelo protiv nje. Uprkos svim pričama o zagađenju, globalnom otopljanju i klimatskim promenama, većina zemalja još nije podnela nikakve ekonomske ni političke žrtve da bi se stanje popravilo. Kad god kucne čas da se bira između ekonomskog napretka i neugrožavanja životne sredine, čelnici velikih kompanija i glasači na političkim izborima gotovo uvek prednost daju materijalnom napretku. U XXI veku moraćemo da budemo pametniji ako imamo nameru da sprečimo katastrofu.

Čemu će još čovečanstvo stremiti? Hoće li se zadovoljavati time da uživa u svetlim stranama svoje sudbine, suzbija glad, epidemije i ratove i štiti ekološku ravnotežu? Mogao bi to zaista i da nam bude najmudriji put, ali slaba je verovatnoća da će čovečanstvo poći njime. Ljudska bića su retko kada zadovoljna onim što imaju. Najčešća reakcija ljudske svesti na nešto što je već postignuto nije zadovoljstvo, nego žudnja da se dosegne nešto još više. Ljudi uvek tragaju za nečim većim, boljim, ukusnijim. Kad ljudski rod bude posedovao ogromne nove moći, a pretnja od gladi, epidemija i ratova bude i konačno otklonjena, šta tada da radimo sa sobom? Šta će naučnici, investitori, bankari i predsednici raditi po ceo dan? Pisati poeziju?

Uspeh rađa ambiciju, te tako i naša odskorašnja dostignuća podstiču čovečanstvo da postavi sebi još smelije ciljeve. Pošto smo sebi obezbedili dosad nezabeležen nivo napretka, zdravlja i mira, a s obzirom na našu prošlost i na vrednosti koje trenutno negujemo, sledeće mete će nam verovatno postati besmrtnost, sreća i božanske sposobnosti. Smanjivši stope smrtnosti od gladi, zaraznih bolesti i ratovanja,

---

težićemo da prevladamo starost, pa i samu smrt. Spasavši ljude od krajnje bede, težićemo da im ulijemo potpunu sreću. Izdigavši čovečanstvo iznad životinjske borbe za opstanak, težićemo da uzdignemo ljudska bića u božanstva, da homo sapijensa pretvorimo u homo deusa.

Poslednji dani smrti

U XXI veku ljudska bića će, verovatno, preduzeti ozbiljan pokušaj da dopru do besmrtnosti. Borba protiv starosti i smrti prosto će preuzeti tradiciju bitaka protiv gladi i bolesti i manifestovati vrhunsku vrednost naše savremene kulture: vrednost ljudskog života. Izloženi smo stalnim podsećanjima na to da je ljudski život nešto najsvetije u kosmosu. Svi to govore, nastavnici u školama, političari u parlamentima, advokati u sudnicama, glumci na pozornicama. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, usvojena u Ujedinjenim nacijama posle Drugog svetskog rata, koja je možda i nešto najbliže svetskom ustavu, kategorički tvrdi da je „pravo na život“ najosnovnija vrednost čovečanstva. Pošto smrt očigledno krši ovo pravo, smrt je zločin protiv čovečanstva, pa ćemo morati da joj objavimo rat do istrebljenja.

Nikada u našoj istoriji ni religije ni ideologije nisu osveštavale život sam po sebi, nego uvek nešto posle ili iznad ovozemaljskog postojanja, te su shodno tome bile i trpeljive prema smrti. Nekima je zapravo Mračni Kosac bio čak nedvosmisleno drag. Hrišćanstvo, islam i hinduizam tvrde da smisao našeg postojanja zavisi od naše sudbine posle smrti i zbog toga na smrt gledaju kao na suštinski važan i pozitivan deo sveta. Ljudska bića umiru zato što je Bog tako odlučio i trenutak njihove smrti sveto je metafizičko iskustvo

koje pršti smislom. Kada neko ljudsko biće treba da ispusti poslednji dah, kucnuo je čas kada treba sazvati sveštenike, rabine i šamane, kada treba svesti životne račune i prigrliti svoju istinsku ulogu u svemiru. Pokušajte samo da zamislite bilo koju od ovih vera u nekom svetu bez smrti – što znači i svetu bez raja, pakla i reinkarnacije.

Savremena nauka i savremena kultura imaju potpuno drugačiji pristup životu i smrti. Smrt ne shvataju kao metafizičku misteriju i sasvim izvesno je ne shvataju kao izvor životnog smisla. Za današnjeg čoveka smrt je pre tehnički problem koji i možemo i treba da rešimo.

Kako to tačno ljudska bića umiru? U srednjovekovnim bajkama Smrt se prikazuje kao lik zaogrnut crnim plaštom i kapuljačom, s ogromnom kosom u rukama. Čovek živi svoj život, brine svoje brige, trči tamo i juri onamo, a onda odjednom Mračni Kosac iskrsne pred njim, kucne ga po ramenu koštanim prstom i kaže: „Pođi!“ „Ne, molim te!“, preklinje čovek. „Pričekaj samo još jednu godinu, mesec, samo još jedan dan!“ Zakukuljena prilika međutim samo sikne: „Ne! Polaziš SADA!“ I tako umiremo.

U stvarnosti ljudska bića ne umiru zato što ih je nekakva prikaza u crnom ogrtaču kucnula po ramenu, zato što je Bog tako odlučio ni zato što je smrtnost sastavni deo nekakvog velikog kosmičkog plana. Ljudska bića uvek umiru zbog neke tehničke greške. Srce prestane da pumpa krv. Masne naslage zapuše glavnu arteriju. Čelije raka razmnože se u jetri. Klice se namnože u plućima. U čemu leži krivica za sve ove tehničke probleme? U drugim tehničkim problemima. Srce prestane da pumpa krv zato što u srčani mišić ne stiže dovoljno kiseonika. Čelije raka se šire zato što su se usled slučajne genetske mutacije promenile instrukcije za rast ćelija. Klice su mi se uselile u pluća zato što je kihnuo neko

ko je stajao pored mene u metrou. Nema u tome nikakve metafizike. Sve su to tehnički problemi.

A za svaki tehnički problem postoji i tehničko rešenje. Nema potrebe da čekamo na drugi Hristov dolazak da bismo prevladali smrt. Biće za to dovoljna dva-tri potpuna zaluđenika naukom i dobra laboratorija. Ako je smrt tradicionalno bila specijalnost sveštenika i teologa, sada je to polje koje u svoje ruke preuzimaju inženjeri. Čelije raka možemo da ubijemo hemoterapijom ili nanorobotima. Klice u plućima možemo da istrebimo pomoću antibiotika. Ako srce prestane da pumpa krv, možemo da mu udahnemo novi život lekovima i elektrošokovima, a ako to ne uspe, možemo i da presadimo novo srce. Istina, u ovom trenutku još nemamo rešenja za sve tehničke probleme, ali upravo zbog toga i ulažemo toliko vremena i novca u istraživanja o raku, klicama, genetici i nanotehnologiji.

Čak su se i obični ljudi, koji se ne bave naučnim istraživanjem, navikli da o smrti razmišljaju kao o tehničkom problemu. Kada neka žena dođe kod lekara i pita: „Doktore, šta mi je?“, doktor će joj verovatno reći: „Imate grip“, ili: „Imate tuberkulozu“, ili: „Imate rak“, ali nikada joj neće reći: „Imate smrt“, a svi mi živimo sa utiskom da su grip, tuberkuloza i rak tehnički problemi, za koje ćemo možda jednog dana naći tehnička rešenja.

Čak i kada ljudi poginu od uragana, u saobraćajnoj nesreći ili u ratu, skloniji smo da na to gledamo kao na tehničku grešku koja je i mogla, a i trebalo je, da bude sprečena. Da je vlada usvojila bolju politiku; da je opština obavila svoj posao kako treba; da je vojni komandant doneo pametniju odluku – smrt bi bila izbegnuta. Smrt je postala gotovo automatski razlog za sprovođenje istrage i podnošenje tužbi: „Kako se moglo dogoditi da poginu? Mora da je neko negde nešto zabrljao.“